

According to some researchers, a student portfolio is a systematic collection of student work and related material that depicts the student's activities, accomplishments, and achievements in one or more subjects. The collection should include evidence of the student's reflection and self-evaluation, guidelines for selecting the portfolio contents, and criteria for judging the quality of the work. The goal is to help students assemble portfolios that illustrate their talents, represent their writing capabilities, and tell their stories of school achievement.

The key issues of most researchers are the content and the structure of the portfolio, the methods of its creation, and the formation of professional qualities of psychologists that will enable the idea of the level of professional competence, individual progress, strengths and weaknesses of a specialist. Also, additional aspects of portfolio tools require detailed consideration of some features of creating a portfolio. For example, it will be an individual influence on creating and using portfolio, tools of availability, monitoring schemes of the portfolio program.

The process and product portfolios represent the two major types of portfolios. A process portfolio documents the stages of learning and provides a progressive record of student growth. A product portfolio demonstrates mastery of a learning task or a set of learning objectives and contains only the best work. Teachers use process portfolio to help students identify learning goals, documents progress over time, and demonstrate learning mastery. In general, teachers prefer to use process portfolios because they are ideal for documenting the stages that students go through as they learn and progress.

Keywords: professional competence, professional competence of a psychologist, psychological and pedagogical research approaches to the concept of professional competence, professional competence structure and components of professional competence.

Матеріал надійшов 23.06.2016

УДК 159.99

Макаренко О. М., Голубєва М. О., Андрейчева А. О.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА РОДИН МАЙБУТНІХ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

У статті розкрито поняття батьківства в його психологічному аспекті, проаналізовано важливість відповідального підходу та психологічної готовності батьків під час вступу їхньої дитини в перший клас.

Ключові слова: батьківство, психологічна готовність батьків, молодший шкільний вік, першокласник, адаптація, психологічний супровід.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності теми. В основних положеннях Державної національної програми «Освіта» та Державної програми «Вчитель» зазначено, що забезпечення моральної, інтелектуальної та психологічної готовності всіх громадян до здобуття

освіти, забезпечення в кожному навчально-виховному закладі відповідних умов для навчання і виховання фізично та психічно здорової особи є пріоритетними завданнями.

Практично кожна людина стає батьком або матір'ю, а якість виховання, сімейної взаємодії

залежить від стану розвитку в неї почуття батьківства. Із появою дитини в родині чоловік і жінка свідомо чи несвідомо набувають нової ролі – батьків. Біологічна здатність бути батьком або матір'ю не завжди збігається із психологічною готовністю. Родина є першим інститутом соціалізації дитини. Саме сімейне виховання є найбільш природним і відіграє визначальну роль у розвитку й формуванні особистості. На молодих батьків чиниться постійний тиск із боку авторитетних джерел стосовно того, як доглядати за дитиною і як її виховувати. Обираючи свій стиль поведінки у взаємодії з дитиною, батьки опиняються в ситуації невизначеності й можуть відчувати непевність у собі, почуття провини і т. д. Усе це підкреслює потребу в психологічному супроводі родини і сімейного виховання, особливо під час нового вікового періоду в дитини (молодший шкільний вік).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема підготовки молоді до сімейного життя привертає увагу соціологів (М. Головатий, І. Дементьєва, І. Кон), психологів (Т. Андреєва, О. Бондарчук, Т. Титаренко, Т. Говорун), соціальних педагогів (Т. Голованова, А. Капська). Питання формування готовності до материнства та батьківства досліджують Ю. Борисенко, І. Братусь, Л. Буніна, В. Брутман, Т. Веретенко, Н. Гусак, С. Котова-Олійник, В. Кравець, Н. Максимовська, Р. Овчарова, Л. Остапчук. На потребі проведення роботи з підготовки молоді до майбутнього батьківства наголошують зарубіжні науковці (У. Бронфенбренер, К. Елві, М. Мієдзіам та ін.). Проведений нами аналіз наукової літератури стосовно відповідального батьківства під час вступу дитини в перший клас свідчить про недостатньо розроблені науково-теоретичні, науково-методичні, практичні програми психологічної підготовки батьків у період вступу дитини до школи.

Метою нашої статті є аналіз стану розробленості питання психологічної відповідальності батьківства під час вступу дитини в перший клас.

Виклад основного матеріалу. У наукових дослідженнях, присвячених вивченню сучасного батьківства, розрізняють інституційні аспекти та аспекти практик батьківства, здійснюваного матерями та батьками. *Інституційні аспекти*, пов'язані з приписами щодо того, хто і як саме повинен виявляти турботу про дітей, виховувати їх, зафіксовані переважно в юридичних та інших нормативних документах. *Практики батьківства* передбачають дії, які батьки виконують у їхньому повсякденному

житті, пов'язані з доглядом і турботою про дітей, а також цінностями, які детермінують використання тих чи тих практик материнства і батьківства. Для позначення відмінностей між різними аспектами батьківства в західному академічному дискурсі використовуються два терміни для визначення його сутності. Перший з них – батьківство (parenthood), під яким розуміються інституційні характеристики батьківства. Другий – виховання дітей (parenting), використовується для розкриття власне батьківських ролей, акцентує на вияві турботи про дитину й охоплює набір практик батьківства, які можуть змінюватися залежно від конкретного періоду розвитку суспільства, культури, середовища. У науковій психологічній літературі другої половини ХХ століття як самостійний концепт поняття батьківства використовувалося доволі рідко. Одне з найуживаніших на той час визначень цього явища запропонував І. Кон. Згідно з ним батьківство трактується як «система взаємопов'язаних явищ, що містить:

а) батьківські почуття, любов, прихильність до дітей;

б) специфічні соціальні ролі та нормативні приписи культури;

в) зумовлену певними чинниками реальну поведінку батьків, ставлення батьків до дітей, стиль виховання та інше» (переклад з російської тут і далі авторів статті. – О. М., М. Г., А. А.) [2, с. 240].

Як бачимо, наведене визначення, крім інституційного аспекту та аспекту практик, містить також емоційну складову батьківства.

Батьківство також розглядається як:

– біологічний, соціокультурний та психологічний феномен;

– інтегральне психологічне утворення особистості (батька і / чи матері);

– надіндивідуальне ціле (ми-батьки);

– соціальний інститут, який поєднує два інші інститути – материнство і батьківство (у вузькому розумінні);

– діяльність батьків з догляду, матеріального забезпечення, виховання, навчання дитини;

– етап у житті людини, який починається з моменту зачаття дитини і не припиняється після її смерті;

– буття, стан, перебування людини в становищі батька;

– об'єктивний факт походження дитини від конкретних батьків, засвідчений актовим записом про народження в органах РАЦС;

– суб'єктивне відчуття людиною самої себе батьком;

– кровне споріднення між батьками і дитиною;

– усвідомлення батьками родинного зв'язку з дітьми.

Один із підходів під батьківством розуміє складний феномен, що ґрунтується на фізіологічних механізмах, еволюції сім'ї, культурних та індивідуальних особливостях [4, с. 46]; інтегральне соціально-психологічне утворення, яке охоплює сукупність ціннісних орієнтацій матері / батька, настановлень та очікувань, батьківських почуттів, ставлень і позицій, батьківської відповідальності і стилю сімейного виховання [3]. Отже, батьківство у вищому своєму вияві не є вродженою, інстинктивною властивістю, воно формується протягом життя чоловіка і жінки, збагачуючись певними особистісними якостями. Тобто, щоб стати батьком чи матір'ю, кожне нове покоління молодих чоловіків і жінок повинно вчитися батьківського ставлення і поведінки: їхня «біологічна роль доповнюється соціальною, вивченою батьківською роллю» [1, с. 41].

На думку Р. Овчарової, батьківство – це соціально-психологічний феномен, що охоплює сукупність знань, уявлень та переконань людини стосовно самої себе в батьківській ролі, які реалізуються в усіх виявах поведінкової складової батьківства [6, с. 8]. Щодо процесу формування готовності до відповідального батьківства, до виконання батьківських обов'язків цей складний психологічний процес охоплює два етапи. *Перший етап* стосується дошлюбного періоду, а також часу, що передує набуттю молодими людьми ролі батька та матері. Цей період характеризується наявністю в них лише образно сконструйованого сенсу батьківства, який може містити «образи емоцій, пов'язані з процесом виховання дітей, окремі й загальні когнітивні схеми: планування способу життя в умовах батьківства, планування виховного процесу та ін., а також образи окремих поведінкових актів і всієї поведінки в цілому» [6, с. 8]. На цьому етапі закладається сама можливість стати батьками. *Другий етап* формування готовності до відповідального батьківства починається з моменту народження дитини. Це – етап реалізації батьківства, що триває протягом усього подальшого життя. Факт народження дитини «знаменує критичний період у розвитку особистості дорослого», а формування «батьківської позиції означає остаточне залучення до дорослого покоління» [6, с. 83]. Разом із тим і попередній етап, коли батьківство існує лише на «теоретичному» рівні,

у його ментальній репрезентації, має важливе значення для становлення майбутніх батька та матері, тому що фантазії, мрії, образи, уявлення є потужними стимулами, спроможними визначити їхнє майбутнє як суб'єктів виконання батьківських ролей.

У розумінні феномену батьківства поєднуються два його компоненти – *материнство та батьківство*. У цих компонентах виявляються біологічні та соціальні зв'язки між подружжям і дітьми, тими, хто пов'язаний з дітьми від народження, а також тими, хто залучений до процесу формування культурних та духовно-етичних цінностей суспільства в дітей та підлітків. Взаємозв'язки між батьками й дітьми також відповідають різним психологічним вимірам: психологічній підтримці, фасилітації, психічному розвитку, наданню психологічної допомоги, психологічному супроводу тощо.

Традиційно на побутовому рівні материнство ідеалізується. Уважається, що материнський інстинкт є вродженим, що він робить жінку більш терплячою, емпатійною, такою, яка краще зрозуміє та неодмінно допоможе, бо вона буцімто краще інтуїтивно відчуває дитину. Батько ж часто уявляється як відсторонена від цієї діади людина, котра лише відвертає увагу матері на себе та без її допомоги не може зрозуміти потреб дитини. Однак реалії засвідчують, що батько не тільки здатний з успіхом виконувати «материнські» функції, а й іноді краще за жінку відчуває та задовольняє фізіологічні та психологічні потреби дитини, отримуючи від цього справжнє задоволення. Таким чином, батьківство не є тотожним додатку материнства і батьківства, поняття «батьківство» – надіндивідуальне ціле, що виходить за межі індивіда, тоді як «материнство» і «батьківство» стосуються окремої особистості. На індивідуальному рівні батьківство формується під впливом особистісних та індивідуально-типологічних особливостей людини, її досвіду. Ідеал батька та матері є складовою ідеалу чоловіка та жінки, утворюючи загальний ідеал батьківства.

Розрізняють *дві стратегії реалізації батьківства* [6]. *Перша стратегія* ґрунтується на сприйнятті особою народження дитини як обмеження, зокрема й для самореалізації. У рамках *другої стратегії* в народженні дитини вбачається поява нових можливостей. Домінантна негативна суб'єктивна оцінка батьківської ролі згодом може призвести до дисгармонії дитячо-батьківських взаємин у родині. Оптимальною для дитини і батьків є друга стратегія,

оскільки її реалізація через спільний розвиток, співпрацю, співтворчість створює найкращі умови для розвитку особистості дитини, надає можливість батькам реалізувати нові грані власної особистості.

Під час періоду початку навчання в школі для дитини молодшого шкільного віку характерні часті стреси, пов'язані з веденням навчального процесу (навчальний стрес) і переходом на нові форми навчання, із тривалістю навчального процесу, а також проблеми у стосунках з однолітками та батьками. Серед дітей молодшого шкільного віку 70–80 % досліджуваних мають нервово-психічні відхилення та потребують втручання психотерапевта або психолога. За таких умов просто необхідна оптимізація навчального процесу, а водночас потрібно звернути увагу на підготовку батьків до навчання їхньої дитини в школі. Наскільки дитина відчуває підтримку і допомогу з боку батьків, дорослих, настільки успішно пройде процес адаптації.

У пересічній середній школі зазвичай не враховують індивідуальних особливостей розвитку дітей початкових класів, і тому тимчасову неуспішність батьки та педагоги сприймають як лінощі, які треба долати засобами деструктивної критики. Іноді запланований батьками позитивний результат навчання їхньої дитини отримується, але ціною подвійного стресу, оскільки процес навчання спричиняє перенавантаження. Часто-густо батьки використовують ті резервні ресурси дитини, які вона має витратити лише за екстремальних обставин. Але дорослі вимагають позитивних результатів за будь-яку ціну. Унаслідок цього в дітей можуть розвиватися хронічні захворювання (системи травлення, серцево-судинної, опорно-рухової системи тощо), а також може знижуватися загальний рівень імунітету. Деякі лікарі вважають, що такі порушення мають причинно-наслідковий характер, отже, слід виявляти причини, а не лікувати їхні наслідки.

У процесі навчання в школі та й удома учень переживає ще й інформаційний стрес, у результаті чого може виникати ціла низка захворювань. На практиці вдалося визначити, що тварини захищаються від інформаційного стресу з допомогою такого захисного механізму, як несприйняття інформації від певних подразників,

і тому стомлення в них не настає. Але в дитини в аналогічній ситуації під тиском «синдрому відмінника» інформаційний стрес може призвести до зниження самооцінки, оскільки від дитини будь-що вимагають позитивного результату [5]. Неподолання такого стресу може викликати в школяра синдром загального виснаження. Зокрема, В. Бодрова, І. Поспелова, О. Мельничук вважають, що всі соматичні порушення не можна списувати лише на фізіологічні фактори, ігноруючи психологічне підґрунтя, навчальне навантаження.

Комунікативна взаємодія дитини з новим соціальним оточенням виходить на перший план, але баланс внутрішньогрупових стосунків міститься між співпрацею і суперництвом, а поведінка перебуває на межі слухняності і самостійності. У процесі розширення емоційного досвіду на одному з цих напрямів, а то й на всіх одночасно, у дитини і виникають труднощі [7]. Саме для запобігання таким труднощам та підвищення рівня адаптації пропонуємо психолого-педагогічну підготовку батьків до навчання їхньої дитини в першому класі.

Висновки

Обираючи свій стиль поведінки у взаємодії з дитиною, батьки опиняються в ситуації невизначеності й можуть відчувати непевність у собі, почуття провини і т. д. Усе це свідчить про потребу в психологічному супроводі родини і сімейного виховання, особливо на порозі нового вікового періоду в житті дитини (молодший шкільний вік).

З огляду на другу стратегію реалізації батьківства, яка, на нашу думку, є більш перспективною – батьківство як нові можливості реалізувати себе, – пропонуємо новий підхід до вступу дитини в школу, який передбачає психологічну підготовку та відповідальний підхід батьків до навчання дитини в першому класі. Основним завданням буде психологічний супровід батьків першокласників через навчання на тренінгових курсах.

Статтю виконано в рамках розробки науково-дослідної теми кафедри психології та педагогіки НаУКМА «Психолого-педагогічні умови становлення і функціонування особистості в сучасному соціально-економічному просторі».

Список літератури

1. Введение в гендерные исследования : [учеб. пособ.] / [под ред. И. В. Костиковой]. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2000. – 224 с.
2. Кон И. С. Дети и родители / И. С. Кон // Семья : кн. для чт. – Кн. 1 / [сост. И. С. Андреева, А. В. Гулыга]. – М. : Политиздат, 1990. – С. 236–270.

3. Королев М. Г. Акмеологические основы формирования ответственного родительства [Электронный ресурс] / М. Г. Королев. – Режим доступа: <http://vashpsoxolog.ru/lectures-on-the-psychology/1687-akr>. – Загл. с экрана.
4. Кравець В. П. Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства / В. П. Кравець. – К. : Академія, 2001. – 244 с.
5. Марушкевич А. А. Забезпечення якості знань учнівської молоді у навчально-виховному закладі / А. А. Марушкевич // Вища освіта України. – Додаток 3 (т. 6). – К. : Гнозис, 2007. – С. 152–156.
6. Овчарова Р. В. Психологическое сопровождение родительства / Р. В. Овчарова. – М. : Институт психотерапии, 2003. – 319 с.
7. Сериков Г. Н. Здоровьесбережение в гуманном образовании / Г. Н. Сериков. – Екатеринбург–Челябинск : Изд-во ЧГТУ, 1999. – 242 с.

O. Makarenko, M. Golubeva, A. Andreycheva

THE PSYCHOLOGICAL ASPECT OF RESPONSIBLE FATHERHOOD DURING THE CHILD'S ENTRY TO THE FIRST GRADE

The article deals with the concept of fatherhood in its psychological aspect, analyzes the importance of a responsible approach and psychological readiness of parents during their child's entry to the first grade.

It is marked in the main thesis of the Government national programme "Education" and Government programme "Teacher" that providing moral, intellectual, and psychological readiness of all citizens to the obtaining of education, providing of the appropriate conditions for studies and education of physically and mentally healthy person in each educational establishment are the tasks of primary importance.

Almost every person becomes a father or a mother, and the quality of education, and family interaction, depends on the state of paternity. With appearance of a child in a family, a man and a woman consciously or unconsciously obtain a new role of being parents. The biological ability to be a father or a mother does not always coincide with psychological readiness to this role. A family is the first institute of socialization of any child. Namely, family education is the most natural one and it plays a determining role in development and formation of a personality. A permanent pressure is put on young parents from the side of authoritative sources: how it is necessary to look after the child and how it is needed to educate him or her. Choosing the style of co-operating with the child, parents are brought in the situation of uncertainty and can feel lack of confidence, sense of guilt, etc. It emphasizes a necessity in psychological accompaniment of a family itself and the family education, especially during a new age-related period for a child (mid childhood).

Going out from the second strategy of realization of paternity, which is more perspective, in our opinion, paternity – as new possibilities to realize himself or herself, we offer a new approach of entering a school by a child, which carries a psychological preparation and a responsible approach of parents to the education of a child during the first form. The basic tasks of this approach will be psychological accompaniment of parents of the first-form pupils, through education on training courses.

Keywords: parenting, psychological readiness of parents, primary school age, first grader, adaptation, psychological support.

Матеріал надійшов 05.06.2016